

ความรับผิดชอบทางอาญา

กฎหมายอาญาคืออะไร

เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า กฎหมายคือ ข้อบังคับความประพฤติของบุคคล ที่เกี่ยวกับสิทธิ และหน้าที่ของบุคคลและของรัฐ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ให้การอยู่ร่วมกัน ในสังคม เป็นไปโดยมีระเบียบเรียบร้อย และโดยเหตุที่ความประพฤติของบุคคลมีอยู่ หลายอย่าง ดังนั้นกฎหมายที่กำหนดข้อบังคับความประพฤติของบุคคลจึงแบ่งออกเป็น หลายประเภทด้วยกัน แต่บรรดาความประพฤติของบุคคลนั้นมีอยู่ประเภทหนึ่งที่เรียกว่า อาชญากรรม ซึ่งเป็นความประพฤตินิคที่ฝ่าฝืน ท่อข้อบังคับอันสำคัญที่สุดในการรักษาไว้ ซึ่งความสงบเรียบร้อยในสังคม ซึ่งเราเรียกว่า " กฎหมายอาญา "

กฎหมายอาญาจึงได้แก่ บรรดากฎหมายทั้งหลายที่มีบัญญัติถึงความผิด และ กำหนดโทษที่รัฐจะเป็นผู้ลงไว้ในกรณีที่มีการกระทำผิดนั้น ๆ ¹

จากความหมายดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่ากฎหมายอาญามีลักษณะคือ เป็นกฎหมาย ที่มีบัญญัติเกี่ยวกับความผิด และกำหนดโทษของความผิดนั้น ๆ ไว้ การมีบัญญัติเกี่ยวกับ ความผิด หมายถึงการมีบัญญัติห้ามมิให้กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้ากระทำการจะ ถือว่ามีความผิด และการมีบัญญัติให้มีหน้าที่ต้องกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าไม่ กระทำตามหน้าที่ก็ถือว่ามีความผิด ส่วนกรณีกำหนดโทษของความผิดนั้น ๆ ไว้ก็เพราะ โทษเป็นบทบังคับของกฎหมายอาญา ซึ่งมีผลในทางบังคับให้บุคคลจำต้องปฏิบัติตาม กฎหมาย หากมีการละเมิดกฎหมายอาญาก็จะต้องถูกรัฐลงโทษตามที่กฎหมายได้กำหนด ไว้ ควรสังเกตว่าการกระทำที่เป็นความผิดของอาชญาจำนวนไม่น้อยที่ผลของการกระทำ

¹ อุตทิศ/ แสนโกศิก, กฎหมายอาญาภาค 1 (กรุงเทพมหานคร: จักรพิมพ์ โดย ศูนย์บริการเอกสารและวิชาการ กองวิชาการ กรมอัยการ, 2525), หน้า 2.

(ความเสียหาย) ตกได้แก่เอกชนโดยตรง เช่น การทำร้ายร่างกาย ลักทรัพย์ ฯลฯ แต่รัฐเท่านั้นที่เป็นผู้มีอำนาจลงโทษผู้กระทำความผิด จะให้เอกชนผู้เสียหายเป็นผู้ลงโทษเองไม่ได้ เพราะมีฉะฉานการลงโทษจะมีลักษณะเป็นการแก้แค้นตอบแทน อันจะก่อให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อยขึ้นในสังคม ซึ่งเป็นภารกิจวัตถุประสงค์ของการลงโทษ

เมื่อกฎหมายอาชญาหมายความถึง บรรดากฎหมายทั้งหลายที่มีบัญญัติถึงความผิด และกำหนดโทษไว้ดังกล่าวแล้ว ดังนั้นกฎหมายอาญาจึงไม่ได้นิยามถึง เฉพาะประมวลกฎหมายอาญา แต่เพียงฉบับเดียวแต่หมายถึงบรรดากฎหมายอื่นใดที่มีบัญญัติถึงความผิด และกำหนดโทษไว้ด้วย เช่น พระราชบัญญัติสมัคการค่า พ.ศ. 2509 พระราชบัญญัติกำหนดราคาสินค้า และป้องกันการผูกขาด พ.ศ. 2522 เป็นต้น และนอกจากนี้กฎหมายอาญา ยังรวมถึงกฎหมายที่กำหนดวิธีการบังคับการลงโทษด้วย กล่าวคือแบ่งกฎหมายอาญา ออกเป็น 2 อย่าง คือ

ก. กฎหมายอาญาสารบัญญัติ ได้แก่ ประมวลกฎหมายอาญา และบรรดาพระราชบัญญัติ (กฎหมาย) ต่าง ๆ ที่วางบทกำหนดโทษทางอาญาไว้ด้วย ซึ่งกฎหมายเหล่านี้จะมีบัญญัติไว้ว่า การกระทำเช่นใดถือว่าเป็นความผิด และจะต้องรับโทษเพียงใดสำหรับความผิดนั้น ๆ

ข. กฎหมายอาญาวิธีบัญญัติ ได้แก่ กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ในศาล) ต่าง ๆ และกฎหมายราชทัณฑ์ ซึ่งกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาที่สำคัญ คือ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เป็นกฎหมายที่มีบัญญัติตั้งแต่เรื่อง การจับ การสอบสวน วิธีที่จะดำเนินการฟ้องร้องคดีอาญาว่าจะฟ้องศาลไหน (เขตอำนาจศาล) ใครมีอำนาจฟ้อง วิธีการดำเนินการพิจารณาคดีในศาล การพิพากษา ตลอดจนการบังคับคดี ความคำพิพากษา ส่วนกฎหมายราชทัณฑ์นั้น เป็นกฎหมายที่มีบัญญัติถึงวิธีการบังคับลงโทษแก่ผู้ต้องคำพิพากษาว่าจะดำเนินการอย่างไรต่อไป ซึ่งได้แก่พระราชบัญญัติราชทัณฑ์

ข้อเปรียบเทียบความรับผิดทางอาญากับทางแพ่ง

การทำผิดกฎหมาย อาจเป็นความผิดกฎหมายอาญาก็ได้ หรืออาจเป็นความผิดกฎหมายแพ่งก็ได้ กฎหมายอาญาระบุถึงหน้าที่ของเอกชนที่มีต่อสังคมในอันจะต้องกระทำการ หรือละเว้นการกระทำการ ตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ และเป็นกฎหมายมหาชน ส่วนกฎหมายแพ่ง ระบุถึงสิทธิและหน้าที่ของเอกชนที่มีอยู่ระหว่างกัน และเป็นกฎหมายเอกชน ดังนั้นในประการแรกจึงควรทำความเข้าใจก่อนว่า " ความรับผิดทางอาญา "

(Criminal Liabilities) มีความหมายแคบไหนด อย่างไรเรียกว่าเป็นความผิด ซึ่งไม่มีกฎหมายอาญาบังคับให้คำนิยามศัพท์เอาไว้ แต่ถ้อยที่จะให้ความหมายได้ว่า ความรับผิดทางอาญาน่าจะหมายถึง การที่บุคคลหนึ่งบุคคลใดได้กระทำ หรือละเว้นการกระทำ อย่างใดก็ดี ก่อให้เกิดผลทางกฎหมาย ซึ่งมีผลให้บุคคลนั้นจะต้องได้รับผลตอบแทนอันไม่อาจปฏิเสธเสียได้ ทั้งนี้เพื่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง เพื่อประโยชน์สุขของสังคม และเพื่อตอบแทนการที่ได้กระทำความผิดนั้น

เพื่อเพิ่มความเข้าใจเรื่องความรับผิดทางอาญาให้ดียิ่งขึ้น จึงขอแยกให้เห็นความแตกต่างชั้นสำคัญระหว่างความรับผิดทางอาญากับความรับผิดทางแพ่ง ดังนี้

1. ความรับผิดทางอาญา เป็นความรับผิดเฉพาะตัวบุคคล ที่ถือว่ากระทำความผิด เท่านั้น บุคคลอื่นที่มีได้กระทำความผิดหรือมีส่วนรวมในการกระทำความผิดไม่ต้องรับผิดด้วย และความตายของผู้กระทำความผิดย่อมเป็นเหตุให้คดีอาญาระงับไป (วิ. อาญา มาตรา 39 (1)) ส่วนความรับผิดทางแพ่ง ไม่แต่เฉพาะตัวผู้กระทำความผิดเท่านั้น ผู้มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบ ตามกฎหมาย ยังต้องรับผิดชอบรวมด้วย เช่นกรณีละเมิด บิดา มารดาต้องรับผิดร่วมกับบุตรผู้เยาว์, นายจ้างต้องรับผิดร่วมกับลูกจ้าง เมื่อลูกจ้างได้กระทำไปในทางการที่จ้าง เป็นต้น นอกจากนี้ความตายของผู้ต้องรับผิดทางแพ่ง หากได้เป็นเหตุให้คดีระงับไปไม่ อาจเรียกฟ้องเอาจากกองมรดก หรือจากทายาทผู้รับมรดกได้¹

2. ความรับผิดทางอาญา ถือหลักเจตนาเป็นสำคัญในการกำหนดโทษหรือความผิด ดังปรากฏในประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 59 ว่า " บุคคลจะต้อง

¹ ชีวศักดิ์ กรรณสูต, " ความรับผิดทางอาญาของเด็ก, " วิทยานิพนธ์-ปริญญาโทบริหารบัณฑิต แผนกวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, (ม.ป.ป.), หน้า 21.

รับผิดชอบในทางอาญา ก็คือเมื่อใดกระทำโดยเจตนา เว้นแต่จะใดกระทำโดยประมาท ในกรณีที่กฎหมายบัญญัติโทษของรับผิด เมื่อใดกระทำโดยประมาท หรือเว้นแต่ในกรณีที่กฎหมายบัญญัติไว้โดยเจตนาให้ของรับผิดแม้ใดกระทำโดยไม่มีเจตนา.... " จึงเห็นได้ว่า หากขาดเจตนาแล้ว แม้จะใดกระทำการอื่นเป็นความผิด ก็หากก่อให้เกิดความรับผิดในทางอาญาไม่ นอกจากจะเข้าช้อยกเว้นที่กล่าวไว้เท่านั้น ส่วนความรับผิดทางแพ่งนั้น มิใช่ถือหลักเจตนาเป็นสำคัญ ซึ่งการกระทำบางอย่างมิใช่เป็นผิดอาญา เพราะขาดเจตนา แต่ทางแพ่งยังถือว่ากระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่ออันเป็นละเมิดนั้น ก็ยังต้องรับผิด เช่นจำเลยเดินเหยียบฆ่าคนขาวในนาของโจทก์เสียหาย โดยลงไปเพื่อหาหนูในนา นั้น ยังถือไม่ได้ว่าเป็นการบังอาจทำให้ทรัพย์สินผู้อื่นเสียหายตามกฎหมายอาญา เพราะหาได้มีเจตนาโดยตรงที่จะแกล้งเหยียบฆ่าตายคนขาวของโจทก์ไม่ จึงเป็นเพียงละเมิดในทางแพ่งเท่านั้น (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 444/2491) ความประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420 บัญญัติว่า " ผู้ใดจงใจหรือประมาทเลินเล่อ ทำต่อบุคคลอื่นโดยผิดกฎหมายให้เขาเสียหายถึงแก่ชีวิตก็ดี แก่ร่างกายก็ดี อนามัยก็ดี เสรีภาพก็ดี ทรัพย์สินหรือสิทธิอย่างหนึ่งอย่างใดก็ดี ท่านว่าผู้ทำละเมิดจำต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนเพื่อการนั้น " คือเพียงแต่จงใจหรือประมาทเลินเล่อก็ก่อให้เกิดความรับผิดทางแพ่ง ได้แล้ว

3. มีหลักในกฎหมายอาญาว่าต้องตีความโดยเคร่งครัด จะตีความโดยอนุโลม หรือขยายความไม่ได้ เพราะความรับผิดทางอาญามีโทษที่รุนแรงรวมอยู่ด้วย ดังนั้นการจะพิจารณาว่าบุคคลใดจะต้องรับผิดทางอาญาหรือไม่จึงต้องตีความตามกฎหมายโดยเคร่งครัด แต่ในกฎหมายแพ่งหลักที่ว่าต้องตีความโดยเคร่งครัดไม่ค่อยมี เพราะความรับผิดทางแพ่ง เป็นแต่เพียงถูกบังคับให้ใช้สินไหมทดแทนเท่านั้น นอกจากนั้นประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 4 ยังได้มีการกำหนดสนับสนุนให้เทียบเคียงกฎหมาย หรืออนุโลมตามกฎหมายทั่วไปได้อีกด้วย¹

4. ในทางอาญามีประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 18 กำหนดโทษทางอาญาไว้ คือ กำหนดโทษที่จะลงแก่เนื้อตัวผู้กระทำความผิด หรือแก่ทรัพย์สินของผู้นั้นไว้ เช่นโทษประหารชีวิต จำคุก, กักขัง, ปรับ และริบทรัพย์สิน แต่ในทางแพ่งไม่มี

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

โทษเช่นนั้น ความรับผิดทางแพ่งกำหนดไว้เพียงถูกบังคับให้ใช้ค่าสินไหมทดแทน หรือ ค่าเสียหายเท่านั้น ไม่ถึงกับบังคับคดีรอนเสรีภาพของร่างกาย หรือโทษถึงแก่ชีวิต

5. ตามกฎหมายอาญา บุคคลที่มีส่วนร่วมในการกระทำความผิดอาจมีความรับผิดมากน้อยต่างกันตามลักษณะของการเข้าร่วม เช่นถ้าเป็นผู้ลงมือกระทำผิดก็ต้องรับผิดในฐานะเป็นค้ำการ แต่ถ้าเป็นเพียงการช่วยเหลือก็อาจรับผิดเพียงฐานะผู้สนับสนุน แต่ตามกฎหมายแพ่งการร่วมมือหรือผู้ช่วยเหลือกันทำละเมิดนั้น ผู้รวมกันทำละเมิด ตลอดทั้งผู้ช่วย หรือช่วยเหลือของร่วมกันรับผิดเช่นเดียวกับเป็นผู้กระทำเหมือนกันทั้งหมด (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 747/2578, คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 730/2493 ฎ.740) ในระหว่างผู้รวมกันทำละเมิดดังกล่าว ต้องรับผิดเป็นส่วนเท่า ๆ กัน เว้นแต่โดยพฤติการณ์ศาลจะวินิจฉัยเป็นประการอื่น ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 432

6. ความรับผิดทางอาญาถือเป็นเรื่องต้องรับผิดในฐานะทำความเสียหายให้แก่มหาชน ทำลายความสงบสุขของบ้านเมือง ความผิดอาญาแผ่นดิน ผู้เสียหายจึงไม่อาจยกเว้นความรับผิด หรือยอมความแก่ผู้กระทำผิดได้ เว้นแต่จะเป็นความผิดต่อส่วนตัว และโดยส่วนใหญ่ในคดีอาญาซึ่งเป็นความผิดต่อแผ่นดิน พนักงานอัยการจะเป็นผู้ฟ้องร้องดำเนินคดีกับผู้กระทำผิด แต่ทั้งนี้ผู้กระทำผิดก็อาจถูกผู้เสียหายอื่นแท้จริงฟ้องอีกทางหนึ่งด้วย ส่วนความรับผิดทางแพ่ง เป็นเรื่องก่อให้เกิดความเสียหายเกี่ยวแก่เอกชนคนใดคนหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เมื่อผู้เสียหายไม่ประสงค์จะเอาความผิดแก่ผู้กระทำผิดหรือผู้ผิดสัญญาอย่างใดแล้ว ก็อาจยกเว้นความรับผิดนั้นให้ได้ โดยไม่ใช้สิทธินำคดีขึ้นฟ้องศาล หรือเรียกร้องอย่างใดเลย และโดยปกติพนักงานอัยการจะไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการฟ้องคดีแพ่ง นอกจากบางคดีที่มีสิทธิหน้าที่ฟ้องตามกฎหมาย เช่น คดีอาชญากรรม หรือเป็นทนายให้แก่ส่วนราชการ ดังนั้นคดีแพ่ง เอกชนผู้ได้รับความเสียหายมีหน้าที่ต้องดำเนินคดีเอง เรื่องความรับผิดทางแพ่งนี้ ปัญหาที่ว่าต้องมีความเสียหายเกิดขึ้นแก่เอกชนนั้นเป็นประเด็นสำคัญยิ่ง เพราะในการฟ้องคดี เช่นในเรื่องละเมิด หากไม่ปรากฏว่ามีความเสียหายเกิดขึ้นแก่โจทก์แล้ว โจทก์ก็หาไม่อำนาจฟ้องร้องไม่ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 65/2492 ฎ.54, 2005/2492 ฎ.1115)

7. เนื่องจากความรับผิดชอบทางอาญาเกี่ยวกับมหาดชนและมีโทษรุนแรง กฎหมายจึงกำหนดโทษไว้ชัดเจนแน่นอนว่า กระทำผิดอย่างนี้จะต้องโทษสถานใด และควรวางโทษ เช่น จำคุกหรือปรับเท่าใด จะไปลงโทษ หรือกำหนดให้รับผิดชอบอย่างอื่น นอกเหนือจากที่กฎหมาย (ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 18) กำหนดไว้ไม่ได้ ดังได้มีหลักเกณฑ์ในทางกฎหมายอาญาเป็นหลักสากลไว้ว่า " ไม่มีกฎหมาย ย่อมไม่มีการลงโทษ " (Nulla poena. sine lege) และปรากฏตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 2 ว่า " ... โทษที่จะลงแก่ผู้กระทำความผิดนั้น ต้องเป็นโทษที่มีบัญญัติไว้ในกฎหมาย.... " แต่ความรับผิดชอบทางแพ่ง ไม่มีกำหนดไว้แน่นอนว่า จะต้องชดเชยค่าเสียหายเป็นจำนวนเท่าไรเท่าไร เช่น เรื่องละเมิด การชดเชยค่าสินไหมทดแทนทองแล้วแต่ความร้ายแรงแห่งการละเมิด ประกอบด้วยดุลพินิจ ในการกำหนดค่าสินไหมทดแทนของศาล หรือในเรื่องผิดสัญญาอื่น ๆ ก็คงแล้วแต่คู่กรณีจะตกลงกันไว้ เป็นประการใด ¹

8. โดยเหตุที่ความรับผิดชอบทางอาญาเกี่ยวกับมหาดชนดังกล่าวแล้ว อายุความในการฟ้องร้องคดีเพื่อให้ต้องรับผิดในทางอาญานั้น จึงยาวนานกว่าทางแพ่ง ซึ่งอายุความฟ้องร้องคดีอาญาลายสูงถึง 20 ปี แต่ในคดีแพ่งอย่างสูงเพียง 10 ปี เท่านั้นและมีบัญญัติไว้ละเอียดปลีกย่อยมากกว่าทางอาญา เกี่ยวกับเรื่องคดีขาดอายุความนี้ในทางอาญามีหลักว่า ศาลมีอำนาจยกอายุความขึ้นเป็นมลยกฟ้องโจทก์ได้เอง เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยของประชาชน แม้จำเลยจะไม่อ้างขึ้นก็ตามส่วนในทางแพ่ง ศาลจะอ้างอายุความขึ้นเป็นมลฟ้องโจทก์ไม่ได้ (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 193) จำเลยต้องอ้างขึ้นเพื่อผลประโยชน์ของตนเองด้วย เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับเอกชน เมื่อผู้ใดไม่ระวังรักษาสิทธิของตน กฎหมายก็ไม่บัญญัติช่วยเหลืออะไรมากนัก ²

อนึ่ง มีข้อควรสังเกตว่า การกระทำอันเดียวกัน อาจเป็นผิดทั้งทางแพ่งและทางอาญาก็ได้ หรืออาจกล่าวได้ว่า ความรับผิดชอบทางแพ่งกับทางอาญามีซ้อนกันได้จากผลของการกระทำผิดเดียวกัน ตัวอย่างเช่น เรื่องฝากทรัพย์ ผู้รับฝากหากไม่ยอมคืนของที่ฝากให้ผู้ฝาก ในทางแพ่งถือว่า ผู้รับฝากผิดสัญญา ผู้ฝากอาจฟ้องให้คืนทรัพย์ หรือใช้ราคาทรัพย์ และเรียกค่าเสียหายได้ และผู้เขียนขอความหมิ่นประมาท ก็มีความ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ผิดทางแพ่งฐานละเมิด ซึ่งอาจถูกฟ้องไล่คดีไล่ค่าเสียหายได้ ส่วนในทางอาชญาถือว่าเป็นผู้รับฝากมีความผิดฐานยักยอกทรัพย์สินที่รับฝาก และผู้เขียนข้อความหมิ่นประมาทก็มีความผิดฐานหมิ่นประมาท หรือในเรื่องทำร้ายร่างกายหรือทำให้คนตาย นอกจากผู้เสียหายจะฟ้องให้ผู้กระทำผิดรับผิดในทางอาชญาแล้ว ยังอาจเรียกร้องให้ของรับผิดในทางแพ่งอีกด้วย ซึ่งเราเรียกกรณีเช่นนี้ว่าเป็น "อาชญาสินไหม" เช่น เรียกตำรวจพยาบาล ค่าขาดผลประโยชน์ในการประกอบอาชีพ ค่าปลงศพ ค่าอุปการะเลี้ยงดู ทั้งนี้เป็นต้น

ในเรื่องความรับผิดนี้ หากจำเลยถูกฟ้องให้รับผิดทั้งในทางแพ่งและทางอาชญา จากการกระทำกรรมเดียวกันแล้ว ศาลอาจพิพากษาให้จำเลยต้องรับผิดทางแพ่งหรืออาชญาแต่ทางเดียวก็ได้ ตัวอย่างที่ให้รับผิดทางอาชญาแต่อย่างเดียว เช่น ผู้เสียหายยอมให้จำเลยเอาไม้ค้ำเพื่อทดลองความศักดิ์สิทธิ์ของเวทย์มนต์คาถา แต่บังเอิญฟันเข่า และมีบาดแผล ผู้เสียหายฟ้องผู้รับเป็นจำเลยให้รับผิดทั้งทางแพ่งและทางอาชญา ศาลอาจลงโทษทางอาชญาแต่เพียงอย่างเดียว ส่วนทางแพ่ง เมื่อโจทก์ยินยอมให้จำเลยพ้นแล้ว ก็เรียกร้องค่าเสียหายจากจำเลยไม่ได้ เพราะเข่าหลักที่ว่า "ความยินยอมไม่ทำให้เป็นละเมิด" นั่นเอง จำเลยจึงไม่ต้องรับผิดทางแพ่งอีก หรือการที่หญิงขอมร่วมประเวณีกับชายด้วยความสมัครใจ ย่อมถือไม่ได้ว่าการกระทำของชายเป็นละเมิด เพราะการกระทำของชายกรณีเช่นนี้หาใช่การกระทำที่ผิดกฎหมายไม่ เมื่อไม่ใช่การกระทำต่อบุคคลอื่นโดยผิดกฎหมาย ก็ย่อมเป็นละเมิดไม่ได้โดยเอง หญิงจึงไม่อาจเรียกค่าเสียหายจากชายฐานละเมิดได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 95/2484, 576/2488 ฎ.534) สำหรับกรณีที่ไม่ต้องรับผิดทางอาชญา แต่ยังคงต้องรับผิดทางแพ่งนั้นมีอยู่มาก ทั้งได้มีกฎหมายส่วนอาชญาบัญญัติไว้ด้วยว่า "คำพิพากษาคดีส่วนแพ่งต้องเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายอันว่าด้วยความรับผิดของบุคคลในทางแพ่ง โดยไม่ต้องคำนึงถึงว่าจำเลยต้องคำพิพากษาว่าใดกระทำความผิดหรือไม่...." (ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาชญา มาตรา 47) และในทั้งกฎหมายแพ่ง ก็มีบัญญัติไว้ว่า "ในการพิพากษาคดีข้อความรับผิดเพื่อละเมิด และกำหนดค่าสินไหมทดแทนนั้น ท่านว่าศาลไม่จำต้องคำนึงตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายลักษณะอาชญาอันว่าด้วยการที่จะต้องรับโทษ และไม่จำต้องพิจารณาถึงการที่ผู้กระทำผิดของคำพิพากษาลงโทษทางอาชญาหรือไม่"

(ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 424) นอกจากนี้ยังได้มีคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 390/2472 สนับสนุนไว้ โดยศาลฎีกาวินิจฉัยว่า แม้เจ้าพนักงานโลหกิจได้อนุญาตให้ จำเลยชุกฉำรางวัลปลอยน้ำล้างแร่ได้ เมื่อความเสียหายเกิดขึ้นในทางกระทำของ จำเลย จำเลยไม่มีความรับผิดชอบทางอาญา แต่ต้องรับผิดชอบทางแพ่ง¹

อย่างไรก็ตาม การกระทำที่เป็นผิดทางแพ่ง ไม่จำเป็นต้องเป็นผิดทางอาญา ด้วยเสมอไป เว้นแต่กรณีจะไปเข้าด้วยลักษณะที่กฎหมายอาญาบัญญัติว่าเป็นความผิดอาญา ด้วย และในทางกลับกัน การกระทำที่เป็นผิดทางอาญาก็ไม่จำเป็นต้องเป็นผิดในทาง แพ่ง ด้วย เสมอไป และการกระทำความผิดอาญาบางอย่าง เช่น ความผิดฐานเป็น กบฏ หรือความผิดตามกฎหมายเกี่ยวกับการจัดระเบียบจราจร การรักษาความสะอาด ในชานเมือง การควบคุมการขายยา เป็นต้น ความผิดเหล่านี้ย่อมไม่มีเอกชนคนใด เป็นผู้เสียหาย หรือใครได้รับความกระทบกระเทือนโดยตรง แต่เป็นการกระทำที่กระทบ กระเทือนต่อรัฐโดยแท้ รัฐเท่านั้นที่จะเป็นผู้เสียหาย ฉะนั้น โดยปกติจึงไม่ก่อให้เกิด ความรับผิดชอบทางแพ่งใด

หลักเกณฑ์ความรับผิดชอบทางอาญา

เกี่ยวกับองค์ประกอบของความรับผิดชอบทางอาญานั้น มีสุภาษิตลาติน อันเป็น หลักกฎหมายดั้งแต่ครั้งโบราณว่า ถ้าไม่มีกฎหมายบัญญัติว่าการกระทำใดเป็นความผิด แล้ว ก็จะไม่ลงโทษทางอาญาไม่ได้ ซึ่งมาจากคำว่า Nullum Crimen, Nulla Poena, sine Lege แปลว่า " ไม่มีความผิด ไม่มีโทษ ถ้าไม่มีกฎหมาย " และคำว่า Actus non facit reum, nisi, mens sit rea แปลว่า " การกระทำไม่มีความผิด ถ้าไม่มีเจตนาร้าย "

จากหลักทั้งสองนี้ เราจะพบว่าโดยรวมเอาหลักความรับผิดชอบทางอาญาไว้ 3 ประการ คือ.- (ก) ต้องมีกฎหมาย (ข) ต้องมีการกระทำ และ (ค) ต้องมี เจตนา กล่าวคือหลัก Nullum Crimen, Nulla Poena, sine Lege นั้น หมายถึงต้องมีกฎหมาย และในขณะเดียวกันกฎหมายนั้น ต้องบัญญัติว่าอะไรเป็นความผิด (ซึ่งหมายถึงการกระทำนั่นเอง) ส่วนหลัก Actus non facit reum, nisi, mens sit rea นั้น หมายถึงว่า ต้องมีการกระทำ และมีเจตนาในการกระทำนั้น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

เพราะฉะนั้น จากหลักดังกล่าว จึงเกิดเป็นองค์ประกอบอันสำคัญของความรับผิดชอบทางอาญาว่า (1) ต้องมีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นความผิด (2) ต้องมีการกระทำอันเป็นความผิดตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ และ (3) ต้องมีเจตนาในการกระทำนั้น ซึ่งกฎหมายอาญาของไทยเรา ได้นำหลักของความรับผิดชอบทางอาญาดังกล่าวนี้ มาบัญญัติไว้เป็นหลักของความรับผิดชอบทางอาญา ตามกฎหมายไทยโดยทั่วไป ในประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 2 ว่า " บุคคลจักต้องรับโทษในทางอาญาต่อเมื่อใดกระทำการอันกฎหมายที่ใช้อยู่ในขณะกระทำนั้นบัญญัติเป็นความผิด และกำหนดโทษไว้ และโทษที่จะลงแก่ผู้กระทำความผิดนั้น ต้องเป็นโทษที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย..." และใน มาตรา 59 บัญญัติไว้ว่า " บุคคลจะต้องรับผิดชอบในทางอาญาก็ต่อเมื่อใดกระทำโดยเจตนา เว้นแต่จะใดกระทำโดยประมาท ในกรณีที่กฎหมายบัญญัติในท้องรับผิดเมื่อใดกระทำโดยประมาท หรือเว้นแต่ในกรณีที่กฎหมายบัญญัติไว้โดยแจ้งชัดให้ต้องรับผิดชอบแม้ใดกระทำโดยไม่มีเจตนา

กระทำโดยเจตนา ได้แก่กระทำโดยรู้สำนึกในการที่กระทำ และในขณะเดียวกัน ผู้กระทำประสงค์ต่อผล หรือยอมเสี่ยงเห็นผลของการกระทำนั้น

ถ้าผู้กระทำมิได้รู้ขอเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบของความผิด จะถือว่าผู้กระทำประสงค์ต่อผล หรือยอมเสี่ยงเห็นผลของการกระทำนั้นมิได้

กระทำโดยประมาท ได้แก่กระทำความผิดมิใช่โดยเจตนา แต่กระทำโดยปราศจากความระมัดระวัง ซึ่งบุคคลในภาวะเช่นนั้นจักต้องมีตามวิสัยและพฤติการณ์ และผู้กระทำอาจใช้ความระมัดระวัง เช่นว่านั้นได้ แต่หาได้ใช้ให้เพียงพอไม่

การกระทำ ให้หมายความรวมถึงการให้เกิดผลอันหนึ่งอันใดขึ้น โดยองค์เว้นการที่จักต้องกระทำเพื่อป้องกันผลนั้นด้วย "

จะเห็นได้ว่า ตามมาตรา 2 นั้น เป็นการบัญญัติว่าต้องมีกฎหมายบัญญัติไว้ และต้องมีการกระทำ ส่วนตามมาตรา 59 นั้น เป็นการบัญญัติว่า ต้องมีการกระทำ และต้องมีเจตนาในการกระทำ

เมื่อเราได้ทราบว่า องค์ประกอบของความรับผิดชอบทางอาญากฎหมายจะต้องประกอบด้วยหลักเกณฑ์ 3 ประการ ดังกล่าวแล้ว จึงควรแยกพิจารณาในรายละเอียดของ

แก่ตัวอย่างพลสังเขป

สำหรับองค์ประกอบที่ ๑ คือ องค์ประกอบที่มีบัญญัติไว้ ย่อมเป็นที่เข้าใจอยู่แล้วว่า จะต้องมีความหมายบัญญัติไว้ก่อนว่า การกระทำอย่างใดเป็นความผิดที่จะต้องถูกลงโทษ ฉะนั้น จึงขอกล่าวโดยละเอียดเฉพาะองค์ประกอบที่ ๑ ว่า ต้องมีการกระทำและต้องมีเจตนา ในการกระทำ

ความรับผิดชอบทางอาญาโดยทั่วไป มีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ 2 ส่วน ใหญ่ ๆ

คือ ¹

1) องค์ประกอบทางการกระทำ คือมีการกระทำตามลักษณะที่กฎหมายได้บัญญัติไว้

2) องค์ประกอบทางจิตใจ คือขณะกระทำการตามองค์ประกอบข้อ 1 นั้น ผู้กระทำมีสภาพทางจิตใจเข้าลักษณะที่กฎหมายอาญาระบุไว้

๑. องค์ประกอบทางการกระทำ

อาจแบ่งการกระทำอย่างกว้างออกได้เป็น 4 ชั้นตอน ได้แก่ (ก) การคิด (ข) การตกลงใจ (ค) การเตรียมการ และ (ง) ลงมือกระทำ กล่าวคือ การที่จะลงมือกระทำการอันใดอันหนึ่ง จะต้องผ่านขั้นตอนดังกล่าวแล้วเสียก่อน จึงจะเกิดผลเป็นการกระทำขึ้น แต่ก็ไม่เป็นการแนบเสมอไปว่า การกระทำทุกอย่างจะต้องมีการเตรียมการ เพราะฉะนั้น ขั้นตอนของการกระทำอย่างน้อยที่สุด จะต้องมีการคิดอยู่ในใจ และเมื่อเกิดมีความคิดแล้ว จึงมีการตัดสินใจว่า จะกระทำการความคิดนั้นหรือไม่ (คือการตกลงใจตามความคิด) แล้วจึงมาถึงขั้นตอนลงมือ อันก่อให้เกิดเป็นการกระทำขึ้นมาั่นเอง และอาจกล่าวได้ว่า การลงมือกระทำ คือการแสดงออกซึ่งความคิด ออกมาภายนอก และการแสดงออกดังกล่าวจะเข้าไปในรูปของการพูด การเขียน

¹ อุทิศ แส่นโกศล, กฎหมายอาญาภาค 1, หน้า 52.

หรือการ แสดงกิริยาท่าทางออกมาก็ได้ แต่กฎหมายอาญาเอาโทษเฉพาะการกระทำซึ่ง มีผลร้ายต่อสวัสดิภาพของสังคมอันเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของ ประชาชน หรือเมื่อมีการกระทำอันมีลักษณะโน้มเอียงไปในทางที่จะให้เกิดผลร้าย เช่นนั้น เท่านั้น เช่น นาย ก. ออกปาก (พูด) ไล่ให้ นาย ข. ไปตำรายร่างกาย นาย ค. การที่ นาย ก. ออกปากไล่ นับว่าเป็นการกระทำแล้ว ซึ่ง นาย ก. ผู้ไล่ อาจมีความ รับผิดชอบ เป็นผู้ใช้ให้ผู้อื่นไปกระทำ ความผิด แต่ถ้า นาย ก. ไม่ออกปากไล่ แต่ลงมือ ตำราย นาย ค. เอง นาย ก. ก็ย่อมมีความผิดฐานตำรายร่างกาย นาย ค. ซึ่งการ แสดงออกในรูปที่ต่างกันนี้ ทำให้เกิดความรับผิดชอบของบุคคลแตกต่างกัน

การกระทำตามกฎหมายอาญา ยังแยกออกได้เป็น 2 ประเภท คือ ¹

- (ก) การกระทำโดยแท้
- (ข) การรังควานกระทำ

ก) การกระทำโดยแท้ การกระทำโดยแท้ที่อยู่ในขอบเขตการพิจารณาของ กฎหมาย ได้แก่ การยึดหรือหกดของกล้ามเนื้อ ซึ่งอยู่ภายในบังคับของจิตใจโดยอิสระ (เป็นเรื่องทางใจ) จะเห็นได้ว่าเอาสภาพทางใจมาเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของการ กระทำด้วย ฉะนั้นถ้ามีการเคลื่อนไหวร่างกายในขณะที่ร่างกายไม่อยู่ในบังคับของจิตใจ หรือมีการเคลื่อนไหวร่างกายอันเนื่องมาจากการแทรกแซงของบุคคลอื่น หรือสิ่งอื่นซึ่งอยู่ นอกเหนืออำนาจของผู้นั้นเคลื่อนไหวร่างกาย ถึงขนาดที่ผู้นั้นเคลื่อนไหวร่างกายไม่มีโอกาส เลือก หรือบังคับจิตใจของผู้นั้นเคลื่อนไหวได้เลย ก็ไม่ถือว่าเป็นการกระทำของผู้นั้นเคลื่อนไหว ร่างกาย ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดเรื่องนี้ในเรื่อง เจตนา โดยรู้อันนี้ อีกครั้งหนึ่ง

ข) การรังควานกระทำ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 59 วรรคท้าย บัญญัติโดยใจคำว่า " การกระทำในหมายควมรวมถึงการให้เกิดผลอันหนึ่งอันใดขึ้น โดย การรังควานที่จักต้องกระทำ เพื่อป้องกันมิฉะนั้นด้วย " ดังนั้น การรังควานที่จะเป็น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 55.

นิกกฎหมายอาญา จะต้องเป็นการงดเว้นการที่จักต้องกระทำ " โดยพิจารณาได้จาก " การที่จักต้องกระทำ " ซึ่งได้แก่

(1) การกระทำที่ผู้กระทำมีหน้าที่ต้องกระทำ และหน้าที่นี้อาจเกิดขึ้น โดยกฎหมาย เช่น บิคารามารคามิหน้าที่ของอุปการะเลี้ยงคนบุตรผู้เยาว์ (ประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ มาตรา 1564) หรือหน้าที่ของกระทำที่เกิดขึ้นโดยศีลธรรม เช่น ช่วยเหลือคนชรา หรือคนเมาสราที่ครองสติไม่ได้ ในการเดินขามสะพานมาแล้วแต่กลับไม่ช่วยเหลือให้ตกลง, โดยขอสัญญา เช่นคนรับใช้ไม่คอยระมัดระวังเจียงคเด็กจนเด็กคลานตกน้ำ หรือโดยการกระทำของตนเองแต่เดิม เช่น ชุคนลุมไฉแล้วไม่ทำเครื่องหมายไว้จนเมื่อคนเดินตกลงไปในหลุมนั้นได้รับบาดเจ็บ เหล่านี้เป็นต้น

(2) การกระทำที่กฎหมายอาญามบัญญัติบังคับโดยเจาะจงให้กระทำ แต่มีการงดเว้นไม่กระทำตามกฎหมาย เช่น ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 367 บัญญัติบังคับให้ผู้ใดเมื่อเจ้าพนักงานตามข้อหรือที่อยู่เพื่อปฏิบัติราชการตามกฎหมาย ก็จะต้องบอกชื่อ และที่อยู่จริงให้เจ้าพนักงานทราบ และกรณีตาม มาตรา 374, 383 เป็นต้น

อนึ่ง เกี่ยวกับองค์ประกอบทางการกระทำนี้ นอกจากการกระทำโดยแท้ และการงดเว้นการกระทำ หลักกฎหมายอังกฤษยังรวมถึงเหตุการณ์อันใดอันหนึ่งซึ่งมิใช่การกระทำของบุคคลใด กล่าวคือกฎหมายอังกฤษนั้น การกระทำอาจจะเป็นในรูปของ status ซึ่งแปลว่าฐานะของอะไรก็ได้ หรือ state of affairs ซึ่งแปลว่า ภาวะของเหตุการณ์อะไรก็ได้ หรือจะเป็น fact ซึ่งแปลว่า ข้อเท็จจริงอะไรสักอย่างหนึ่งก็ได้ แต่ตามกฎหมายไทยไม่นำเอา status, state of affairs หรือ fact มาบัญญัติไว้โดยชัดเจนว่าเป็นการกระทำ เช่น เรื่องการมียาเสพติดไว้ในครอบครอง กฎหมายไทยบัญญัติคำนิยาม คำว่า " มี " หมายถึงมีไว้ในครอบครอง มีไว้ในความอารักขาดูแล ทำให้เห็นว่าเป็นการกระทำโดยครอบครอง หรือยึดถือ แต่กฎหมายอังกฤษ ถือเป็นข้อเท็จจริง หรือเหตุการณ์ ไม่ใช่การกระทำเพราะไม่ต้องไปยึดถือ ไม่ทรงกระทำอะไรก็ถือเป็น การครอบครอง และมีความผิดทางอาญาได้

(คดี Warner v. Police (๑๙๖๑) (Warner เป็นจำเลยในศาลชั้นต้น) ¹

2. องค์ประกอบทางจิตใจ

อาจกล่าวได้ว่าในสายตาของผู้ที่กระทำ ความผิดขององค์ประกอบทางจิตใจ ย่อมเกิดขึ้นก่อนการกระทำ เพราะการกระทำมีขึ้นอันมาจากการคิด และตกลงใจแล้ว จึงลงมือกระทำ แต่ในแง่ของผู้ที่ได้รับผลจากการกระทำแล้วต้องพิจารณาจากผลของการกระทำ ซึ่งคนได้รับเข้าไปหา สภาพทางจิตใจ (องค์ประกอบทางจิตใจ) ของผู้กระทำว่า ผู้กระทำมีเจตนาในการกระทำอันจะเกิดผลเป็นความผิดหรือไม่ ดังนั้น จึงเป็นความจริงว่า เจตนาของบุคคลเป็นเรื่องภายในใจของบุคคลแต่ละคน ซึ่งโดยทั่วไป ไม่อาจหยั่งรู้สภาพจิตใจภายในใจของผู้กระทำได้เลย แต่ในทางความเป็นจริง และโดยหลักเหตุผล เรามีวิธีค้นหาเจตนา เพื่อทราบสภาพจิตใจของผู้กระทำว่ามีเจตนาหรือไม่ หรือเจตนาที่ชั่วร้ายอันเป็นความผิดได้ โดยคจากผลของการกระทำที่เกิดขึ้น จึงเกิดเป็นหลักในทางกฎหมายว่า " กรรมเป็นเครื่องชี้เจตนา " กล่าวคือ กรรม ที่แสดงออกมาภายนอกแสดงเจตนาที่ซ่อนเร้นอยู่ภายใน (Acta exteriora indicant interiora secreta) หมายความว่า การจะหยั่งรู้เจตนาของบุคคลผู้กระทำ ต้องดูจากกรรม คือข้อเท็จจริง เหตุแวดล้อมภายนอก และผลที่เกิดขึ้น เพื่อวินิจฉัยว่า สภาพทางจิตใจของผู้กระทำในขณะที่กระทำนั้นเป็นอย่างไร

ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 59 วรรค 2 และ 3 เป็นบทบัญญัติ ที่กล่าวถึงเรื่องเจตนา ซึ่งบัญญัติว่า " กระทำโดยเจตนา ได้แก่กระทำโดยรู้สำนึก ในการที่กระทำ และในขณะเดียวกัน ผู้กระทำประสงค์ต่อผล หรือยอมเล็งเห็นผลของการกระทำนั้น

¹ จิตติ คิงส์คีย์, เอกสารคำบรรยายวิชากฎหมายอาญาเปรียบเทียบ 1 (กรุงเทพมหานคร : คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 15 ส.ค. 21), หน้า 4.

ถ้าผู้กระทำมีใจขอเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบของความผิดจะถือว่า
ผู้กระทำ ประสงค์ก่อผล หรือยอมเล็งเห็นผลของการกระทำนั้นมิได้ "

ดังนั้นจึงเขียนแผนผังของเจตนาได้ ดังนี้

กระทำโดยเจตนา = กระทำโดยรู้สำนึกในการกระทำ + $\begin{matrix} \text{ประสงค์ก่อผล} \\ \text{หรือ} \\ \text{ยอมเล็งเห็นผล} \end{matrix}$ ของการกระทำ

(+ ใจขอเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบของความผิด)

กระทำโดยรู้สำนึก หมายความว่า กระทำโดยรู้สึกตัวว่าทำอะไร
รู้สึกตัวว่าได้มีการเคลื่อนไหวร่างกายโดยจิตใจสามารถบังคับกับการเคลื่อนไหวนั้นได้
หากไม่สามารถบังคับจิตใจได้โดยอิสระ เช่น เคลื่อนไหวร่างกายในขณะที่หลับ (ละเมอ)
หรือในขณะที่เป็นโรคลมบ้าหมู หรือแม้กระทั่งหากมีการเคลื่อนไหวร่างกาย โดยมีเหตุ
แทรกแรงจากภายนอก เช่น ถูกผลักอย่างแรงจึงเข้าไปถูกทรัพย์สินของผู้อื่นแตก เหล่านี้
ไม่เรียกว่า เป็นการกระทำโดยจิตใจของผู้กระทำสามารถบังคับกับการเคลื่อนไหวได้
หรือตัวอย่างเช่น ก. กับ ข. ถือปืนออกไล่ล่ากระเวนในป่าด้วยกัน เผอิญมีกิ่งไม้หัก
หล่นลงมาโคนศีรษะ ก. ล้มลงทั้งปืน และขณะที่ล้มลงนั้นนิ้วมือของ ก. เลื่อนไปเหนี่ยว
ถูกไกปืนเข้าโดยไม่ตั้งใจ ปรากฏว่ากระสุนลั่นไปถูก ข. ทาย เช่นนี้ ถือว่า ก.
ไม่รู้สึกตัว หรือไม่สำนึกในการกระทำของตนเองเลย ก. จึงไม่มีความผิดอาญาแต่
อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า การกระทำโดยไม่รู้สำนึกในการกระทำนั้นไม่ก่อให้เกิดความ
รับผิดชอบ ทางอาญาแต่อย่างใด คืออยู่นอกวง เซกแห่งกฎหมายอาญาที่เกี่ยว ซึ่งจะถือว่า
เป็นการกระทำโดยเจตนาไม่ได้ หรือจะจัดเข้าอยู่ในการกระทำโดยประมาทก็ได้
เพราะไม่ว่าจะเป็นการกระทำโดยเจตนาหรือโดยประมาท ก็ย่อมต้องกระทำไปโดย
รู้สำนึก ทั้งสิ้น

ประสงค์ก่อผล หมายความว่า การที่ผู้กระทำมีความตั้งใจ ที่จะ
ให้เกิดผลอย่างหนึ่งอย่างใดขึ้น และผลที่เกิดขึ้นตรงกับความตั้งใจด้วย เช่น การ
ชกมวยกันบนเวที ย่อมมีความตั้งใจให้เกิดผลคือความแพ้ชนะกัน ถ้าหากว่าชกกันตาม
กติกา แต่ปรากฏผลเป็นว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งตายขึ้น ย่อมไม่เรียกว่ามีความตั้งใจก่อผล

เช่นนั้น เพราะผลคือความตายที่เกิดขึ้นมีได้ตรงกับความตั้งใจในการชกมวย ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ประสงค์คือผลของการกระทำคือเจตนาซึ่งเป็นสภาพของจิตใจที่ต้องการจะไหลลงบางประการ เกิดขึ้นเนื่องจากการกระทำ หรือคเวณการกระทำตามความตั้งใจของผู้กระทำ หรือคเวณการกระทำการนั้น

โดยปกติทั่วไปมูลเหตุจูงใจ (motive) ไม่ใช่สิ่งที่จะต้องนำมาคำนึง ในทางวินัยว่า บุคคลกระทำความคิดหรือไม่ แค่ว่าเขากระทำโดยมีเจตนา ประสงค์คือผลหรือไม่เท่านั้น แค่นั้นก็ยังมีข้อยกเว้นที่ต้องนำเอามูลเหตุจูงใจมาคำนึง ด้วย คือ

ก) กรณีกฎหมายบัญญัติไว้โดยนำเอามูลเหตุจูงใจมาเป็นองค์ประกอบ ของความผิด ซึ่งเราจะสังเกตได้โดยกฎหมายมักจะบัญญัติด้วยคำว่า " เพื่อ..... ... " ไว้ นำหน้า เช่น ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 228, 264, 270 หรือ มาตรา 334, 341, 352 ใช้คำว่า " โดยทุจริต " (คือ เพื่อแสวงหาประโยชน์ ที่มิควรได้โดยชอบด้วยกฎหมายสำหรับตนเองหรือผู้อื่น) เป็นต้น ความผิดประเภทนี้ เรียกว่าเป็นความผิดที่ต้องการเจตนาเฉพาะ หรือเจตนาพิเศษ (special intention) ซึ่งกฎหมายจะต้องบัญญัติไว้เป็นพิเศษในมาตรานั้น ๆ

ข) กรณีกฎหมายนำเอามูลเหตุจูงใจมาเป็นเหตุจูงใจของความผิด คิดถึงเป็นเหตุใหญ่กระทำต้องรับโทษหนักขึ้น เช่น ความผิดฐานฆ่าคนเพื่อกระทำความผิด หรือเพื่อความสะดวกในการที่จะทำความผิดอย่างอื่น ตาม มาตรา 289 (6) ต้องรับโทษหนักขึ้นกว่าการฆ่าคนธรรมดา ตาม มาตรา 288

ค) กรณีกฎหมายถือเอามูลเหตุจูงใจมาเป็นเหตุใหญ่กระทำไม่มีความผิด หรือไม่ต้องรับโทษ เช่น ความผิดตาม มาตรา 326 ผู้กระทำไม่มีความผิดตาม มาตรา 329 นอกจากนั้นการกระทำ " เพื่อป้องกัน " ซึ่งทำให้ไม่มีความผิดตาม มาตรา 68 กิติ หรือการกระทำโดยจำเป็น " เพื่อหนีพ้นจากภัยอันตราย " ซึ่งทำให้ผู้กระทำไม่ต้องรับโทษ ตาม มาตรา 67 กิติ ส่วนแล้วแต่อาศัยมูลเหตุจูงใจเป็นมูลฐานทั้งสิ้น

ง) นอกจากนี้ การที่ศาลจะใช้ดุลพินิจในการกำหนดโทษจำเลยมากน้อยเพียงใด ก็ย่อมต้องคำนึงถึงมูลเหตุซึ่งใจมาพิจารณาประกอบด้วย เช่น ความผิดฐานลักทรัพย์ ถ้าหญิงแก่ลักขโมยเงินเพื่อนำมากินประทังความหิว และประทังชีวิต ศาลจะใช้ดุลพินิจกำหนดโทษเบาว่าการลักทรัพย์โดยนักเลงที่มีวสันตสันดานเป็นกันเหล่า เกียรติคุณไม่เป็นสุจริตชน เป็นต้น

ฉะนั้น การกระทำอันเป็นผิดกฎหมายอาญาจะต้องมีทั้งการกระทำโดยรู้สำนึก และประสงค์ก่อผล ซึ่งจะต้องมีอยู่พร้อมกันในขณะกระทำนั้น และความผิดบางประเภท ผู้กระทำต้องมีมูลเหตุซึ่งใจ หรือเจตนาพิเศษอีกด้วย

ยอมเล็งเห็นผล แต่เดิมในกฎหมายลักษณะอาญาใช้คำว่า "อาจเล็งเห็นผล" ซึ่งโดยแท้จริงแล้ว "เจตนา" น่าจะมีแต่เฉพาะการรู้สำนึก และประสงค์ก่อผลเท่านั้น แต่ที่กฎหมายบัญญัติรวมถึง "ยอมเล็งเห็นผล" ไว้วางย ก็เพราะเห็นว่า ผลที่เกิดจากการกระทำอันจะก่อให้เกิดความร้ายผิดนั้น นอกจากจะเกิดจากความตั้งใจที่ประสงค์ก่อผลเช่นนั้นแล้ว ควรรวมถึงผลจากการกระทำที่เกิดจากความตั้งใจ ซึ่งเป็นที่คาดหมายไว้ว่า โดยธรรมดาแล้วจะต้องมีผลเช่นนั้นเกิดขึ้นโดยแน่แท้ด้วย จึงนับเอาการ "ยอมเล็งเห็นผล" เขารวมเป็นองค์ประกอบของเจตนาด้วย ดังนั้นการที่จะวินิจฉัยว่ากระทำโดยเจตนาหรือไม่นั้น ต้องดูว่าประสงค์ก่อผลหรือเปล่า ถ้าประสงค์ก่อผล ก็เป็นการกระทำโดยเจตนาแน่ ๆ แต่ถ้าไม่ประสงค์ก่อผลจึงต้องดูอีกว่า ยอมเล็งเห็นผลหรือเปล่า ถ้ากระทำโดยยอมเล็งเห็นผลก็ต้องถือว่า กระทำโดยเจตนา เช่นเดียวกัน เพราะประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 59 วรรคสอง บัญญัติรวมถึงยอมเล็งเห็นผลด้วย มีข้อความถึงแก่คำว่าเจตนา "ยอมเล็งเห็นผล" นั้น จะไม่ปรากฏมีขึ้นในความผิดที่ก่อการเจตนาพิเศษ เช่น ความผิดฐานลักทรัพย์ ฉ้อโกง ขักขอก เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม กฎหมายถือว่า การกระทำโดยเจตนา และเกิดเป็นความผิดได้ ผู้กระทำจะต้องรู้ข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบของความผิดนั้น ๆ ด้วย

นอกจากความรับผิดชอบที่เกิดจากการกระทำโดยเจตนาแล้ว ควรทราบถึงความรับผิดชอบที่เกิดจากการกระทำโดยประมาทไว้พอสังเขป สาเหตุที่ทำให้เกิดความรับผิดชอบ ทางอาญา ของการกระทำผิดโดยเจตนา กับ การกระทำผิดโดยประมาท แตกต่างกัน คือ ผู้กระทำโดยเจตนาต้องรับผิดชอบสำหรับการกระทำของตนเนื่องจากตนได้ตั้งใจกระทำการอันเป็นอันตราย แต่ผู้กระทำโดยประมาทต้องรับผิดชอบสำหรับการกระทำของตนเนื่องจากไม่ระวังไม่ให้อันตรายเกิดขึ้น

ประมาท เป็นลักษณะของการกระทำที่อยู่ในขอบเขตของกฎหมาย ซึ่งประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 59 วรรคแรก บัญญัติว่า "บุคคลจะต้องรับผิดชอบในทางอาญาก็ต่อเมื่อได้กระทำโดยเจตนา เว้นแต่จะไต่กระทำให้โดยประมาทในกรณีที่มีกฎหมายบัญญัติให้ต้องรับผิดชอบ เมื่อไต่กระทำให้โดยประมาท..." และมาตรา 59 วรรคสี่ บัญญัติว่า "กระทำโดยประมาท ไต่ผลการกระทำความผิดมิใช่โดยเจตนา แต่กระทำโดยปราศจากความระมัดระวัง ซึ่งในบุคคลในภาวะเช่นนั้นจักต้องมีคามวิสัย และพฤติการณ์และผู้กระทำอาจใช้ความระมัดระวังเช่นนั้นได้ แต่หาได้ใช้ให้เพียงพอไม่"

จุดสำคัญของ การกระทำโดยประมาทอยู่ที่ว่าไม่ได้ใช้ความระมัดระวังให้เพียงพอตามสมควรแก่กรณี ดังนั้นจึงต้องดูว่าสภาพการกระทำที่ผู้กระทำประมาทอยู่นั้น ผู้กระทำควรใช้ความระมัดระวังตามวิสัยและพฤติการณ์เพียงใด การใช้ความระมัดระวังตามวิสัยโดยปกติเกณฑ์ที่จะใช้วัดผู้กระทำได้ใช้ความระมัดระวังตามควร แก่วิสัยหรือไม่ ถือเอาบุคคลธรรมดาหรือสามัญชนเป็นเกณฑ์ ถ้าผู้กระทำใช้ความระมัดระวังน้อยกว่าขนาดความระมัดระวังของบุคคลธรรมดาที่ทั้งชั้นเป็นเกณฑ์นั้น ก็ถือว่าเป็นการกระทำโดยไม่ได้ใช้ความระมัดระวังตามวิสัยและสำหรับผู้ประกอบอาชีพ ซึ่งต้องอาศัยความรู้ความชำนาญเป็นพิเศษเพื่อประกอบวิชาชีพของตนก็ต้องใช้ความระมัดระวัง เช่นวิสัยของผู้ประกอบวิชาชีพเช่นนั้น ควรกระทำซึ่งสูงกว่าระดับความระมัดระวังของบุคคลธรรมดา ส่วนการใช้ความระมัดระวังตามพฤติการณ์นั้นในพฤติการณ์อย่างหนึ่ง อาจต้องใช้ความระมัดระวังมากกว่าธรรมดา และในทางกลับกัน ในพฤติการณ์อีกอย่างหนึ่งอาจไม่สามารถใช้ความระมัดระวังอย่างธรรมดาได้ เช่น คำพิพากษาศาลฎีกา ที่ 104/2494 จำเลยขับรถชนกับ

คนโดยสารแล่นมาตามถนนเผชิญเกิดยิงกันเกี่ยวกับการจราจร จำเลยจึงชี้บรณนี้ ประจวบ
กับผู้ที่ตายวิ่งหนีกระสุนปืนผ่านหนารถยนต์จำเลยในระยะใกล้ จำเลยห้ามล้อหยุดไม่ทัน
รถจึงชนผู้ตายถึงแก่ความตาย ศาลฎีกาวินิจฉัยว่า การที่จำเลยชี้บรณนี้เพื่อหลบหนี
ภัยอันตรายแรงนั้น แม้จะเร็วถึงขนาดผิดกฎหมายจราจร ก็เป็นการกระทำโดยจำเป็น
ยอมได้รับการยกเว้นโทษ การที่ผู้ตายวิ่งตัดหนารถยนต์ของจำเลยในระยะกระชั้นชิด
ก็ใช่วิสัยที่จะป้องกันมิให้รถยนต์ชนผู้ตายได้ การที่รถยนต์ชนผู้ตายเห็นเป็นเหตุสุดวิสัย
ไม่ใช่เป็นเรื่องประมาท จำเลยจึงไม่มีผิดฐานฆ่าคนตายโดยประมาท

เมื่อพิจารณาถึงความว่าบุคคลใดกระทำโดยประมาทแล้ว ปัญหาว่าเขาจะ
ต้องมีผิดฐานกระทำโดยประมาท หรือไม่นั้น ต้องดูความมีกฎหมายใดบ้างที่บัญญัติ
ไว้ให้ต้องรับผิด เมื่อใดกระทำโดยประมาท ถ้าไม่มีกฎหมายอาญาใดบัญญัติไว้ให้ต้อง
รับผิด แม้จะเป็นการกระทำซึ่งเขาเองเห็นว่าเป็นประมาทก็ยอมไม่ต้องรับผิด

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย